

Déri Balázs

Nacsinák Gergely András homíliájának retorikai elemzése

Azt szoktuk mondani: a beszédnek akusztikája van. Mint a térnek. Nem csak arról van tehát szó, hogy másként szól az emberi hang száraz vagy visszhangos, kicsi vagy nagy térben, a padlószintről vagy a szószék magasából, és —kár, hogy így van— hangosítással vagy anélkül; és hogy ezt a szónoknak (a papnak is) figyelembe kell vennie. Hanem arról is, hogy maga a beszéd teremti meg a terét. Hogy nem hal el, hanem elér a megszólítottakig, az ilyen-olyan kedvű „kedves testvérek”-ig.

Déri Balázs (Budapest) zenetudós, klasszika-filológus, középkorkutató, az ELTE BTK Latin Tanszékének tanszékvezető egyetemi tanára.

Ilyen teres, önmaga terét megteremtő prédikáció Nacsinák Gergely, a fiatal orthodox pap homíliája. E kifejezés, hogy „önmaga terét megteremtő”, természetesen, most csak az emberi oldalra: a beszéd irodalmi szerkezetére, „technikai” jellemzőire, stílusára és az elhangzás módjára vonatkozik. A retorikai elemzés hatóköre eddig terjed. Az Ihlető és az ihletés túl van az illetékességen. Ámde maga a beszéd kiválasztása —mintabeszédül— mégiscsak erről is tanúskodik: az Ihletőről, az ihletettségről — és a megérintésről.

Először tehát a térről, a közegről! Különös adottsága a parányi, lakásból átalakított, mégsem civil térként észlelt Váci utcai kápolnának, —jól mondtam: nem hátránya, hanem adottsága—, a sajátos közelség a hívekhez: kéznyújtásnyira, a (felhangokban gazdag bariton) hang megemelését sem igényelve, tökéletes szemkontaktust tartva, a szem, az arc legkisebb rezdülését is látva és láttatva áll a pap. A királyi ajtó előtt, annak erőterében, s nem az „én is csak egy vagyok tiközületek” hamis közvetlenségével. Aki beszél, az a szentély küszöbén áll, onnan jött ki, félig vagy addig se; a szentélyből, a mennyből beszél kifelé. Így van közel. Nem közülünk való, és közülünk való: távoli és egészen közeli. A közelséghez tartozik az is, hogy a fiatal pap a gyülekezet jó részével közel egyívású. Mindkettő: a pap és a gyülekezet érettségének jele a bizalmaskodás nélküli közelség és a merevség nélküli távolságtartás.

Az idő sem másodlagos: az áldozás előtt, a „minden kész” várakozásában. Minden elcsöndesedett. Beérett az evangéliumi ige vetése, kész a Kenyér.

A rövid prédikáció bámulatosan egyszerű szerkezetű: végig kétosztatú. De mert ez a kétosztatúság titokzatosan ellentéteket foglal egységbe, az egyszerű, egyértelmű, pontos dogmatikus kijelentések ellenére —vagy éppen azok miatt— majd misztikus elmélkedésben-szemlélődésben bomlik ki a maga teljességében. E prédikáció krisztológiai, az Egyházra és az Eucharisziára vonatkozó kijelentések sorozata.

A beszéd két részre tagolódik: az első a Magvetőről és a magról, a második az Egyház és liturgiája kettős természetéről szól. A két-két összetartozó téma egyben a két rész alosztásainak felel meg. A zárórész e kettő (illetve e kettő-kettő) összefoglalása: az eucharisztikus liturgiában megjelenő Magvetőről állítja, hogy Ő egyszerre a Felajánló és a felajánlott, az Elfogadó és a kiosztandó.

A kétosztatóság nem (nem csak) ügyes retorikai elrendezés. Mély teológiai érzékleten, azon kettősségen alapul, ahogy Jézus saját magáról beszél az evangéliumi szakaszban: a beszélő alany tárgya önmaga. Ám az autoreflexivitás kifelé is rögtön megnyilatkozik, kinyilatkoztatja önmagát: föltárja mielőttünk a Krisztus isten–emberi természetében rejlő kettősséget. Ő az ige meghirdetője és maga a megtestesült Ige, Ő a mag és Ő a Magvető. De anagogikus értelemben is kettős: az, aki már eljött és az, aki eljövendő.

A „mag” is kettős értelmű: az emberi nyelven kimondott szó, az ige — és az Eucharisztia. Így a fogadás-felfogás, befogadás is kettős: az igéé és az Igéé. És a termés is az: az ígét meghallgató és állhatatosságban kalászt hozó ember isteni élete — és a „vetetlen Kalász”. Ami ezt a sajátos görög orthodox jelzős szerkezetet illeti (amely az orthodoxnak bensőségesen ismert, a nem orthodoxnak pedig különös ízű fordulat): a papnak az összeszokott közösség figyelmét nem kellett fölhívnia arra, hogy e szavakkal a Szent Eucharisziára való előkészület imádságos szövegei közül, az „Istennek áldott Menyasszonya” kezdetű theotokionból idéz. Nyilván a folytatást is tudják a hívek: „... jóságos Termőföld, mely kisarjasztotta a vetetlen kalászt és a világ Üdvösségét, méltass engem arra, hogy Azzal élve, üdvözüljek Általa.” A korábban fölolvasott perikópa idézeteit, ha figyelt, a kívülálló is azonosíthatja, a Kerub-énekre pedig a hely megadásával hivatkozik is a szónok, de a rejtett utalás csak az Eucharisziára csöndesen készülő hívő jutalma.

Az Egyház és liturgiája, mint a beszéd maga is kiemeli, a kettős arculat valódi megtapasztalásának helye és ideje. Magvetés és aratás: előkészület és beteljesedés, várakozás és találkozás, földi ínség és mennyei bőség, a „különlet” által jellemzett természet idejében a természetfölötti világ megvalósulása.

Az ellentétek (valódi vagy leginkább kiegészítő ellentétek) sorozatos felmutatása, a kétosztatú kijelentések láncolata önmagával hozza a retorikusság egyik fontos, ha nem a legfontosabb elemét: az ismétlést. Ilyen sorozatban egyenesen már nem is retorikusságról, hanem zeneiségről beszélhetünk. Szelíd, nem tolatkodó zeneiségről. A szelíd hangvételhez hozzájárul, egyben a költőiség eleme, hogy kapcsolatos mellérendeléseket hallunk: Krisztus nem „a Magvető, de ő a mag is”, hanem „a mag és a Magvető”; az Egyház és liturgiája nem „előkészület, de beteljesülés is”, hanem „előkészület és beteljesülés”. A kifejtetlen logikai ellentét (amely ugyanakkor általában két, egymást *kiegészítő* elemből áll), miközben gondolatilag nagyon is megvan benne a megkülönböztetés, nyelvi-leg archaikusabb, s rejtettsége poétikailag erőteljesebb.

Íme, a felnőtt keresztény eledele!